

С.В. Литвин

sergiylytvyn@gmail.com

К.О. Малишева

karine_malysheva@mail.ru

О.І. Морозова-Ларіна

chereshni@list.ru

Нейропсихологічні кореляти конструктів теорії особистості Карла Роджерса

Lytvyn S.V. Neuropsychological correlates of Carl Rogers' theory of personality constructs / S.V. Lytvyn, K.O. Malysheva, O.I. Morozova-Larina // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskiy Ivan Ohienko National University, G.S. Kostiuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufrieva. – Issue 35. – Kamianets-Podilskiy : Aksioma, 2017. – P. 283–293.

S.V. Lytvyn, K.O. Malysheva, O.I. Morozova-Larina. Neuropsychological correlates of Carl Rogers' theory of personality constructs. The article provides an interdisciplinary theoretical research of neuropsychological correlates of Carl Rogers' theory, such as: trust to your own body («organismic trust»), the individual experience («phenomenal field»), and other concepts such as «internal» and «external reference» and so on.

The role of neuropsychological constructs in understanding personality disorders (obsessive-compulsive personality disorder and narcissistic personality disorder) was identified.

An analysis of current empirical research helps to find neuropsychological correlates of Carl Rogers' theory of personality.

It is found that such construct of Carl Rogers' theory as «organismic trust» corresponds to «somatic marker».

Apart from this it is established that constructs of the theory of Carl Rogers' «phenomenal field» and «internal reference» correspond to «default mode networks» in the brain.

Next finding is about Carl Rogers' «sustainable self-image», «self» and «external reference», which correspond to the Central Executive Network, supplied by prefrontal cortex and other structures.

As a result it is proposed to develop an interdisciplinary thesaurus, which would be a common language for representatives of different psychotherapeutic schools. And neuropsychological constructs can play a role of such thesaurus. Thus, this research creates a background for

S.V. Lytvyn – the scientific contribution of the co-author is 34% ,

K.O. Malysheva – the scientific contribution of the co-author is 32% ,

O.I. Morozova-Larina – the scientific contribution of the co-author is 34% .

such an interdisciplinary direction of research as neuropsychology of personality.

Key words: neuropsychology of personality, default-mode networks, somatic marker, central executive network, organismic trust, self-concept, phenomenal field.

С.В. Литвин, К.О. Малишева, О.І. Морозова-Ларіна. Нейропсихологічні кореляти конструктів теорії особистості Карла Роджерса. У статті наводиться міждисциплінарний теоретичний аналіз нейропсихологічних корелятів, що відповідають конструктам теорії особистості Карла Роджерса.

Проаналізовано нейропсихологічні кореляти таких конструктів: довіра до власного організму («організмичне я»), «поле досвіду», «селф» («сталий себе-образ»), внутрішня референція та зовнішня референція.

Встановлено роль нейропсихологічних конструктів у розумінні порушеної особистості (обсесивно-компульсивного розладу особистості та нарцисичного розладу особистості).

Проаналізовано емпіричні дослідження з сучасної нейропсихології. Виділено нейропсихологічні кореляти конструктів теорії Карла Роджерса.

Встановлено, що конструкту теорії Карла Роджерса «організмичне я» відповідає нейропсихологічний корелят-система «соматичних маркерів».

Встановлено, що конструктам теорії Карла Роджерса «поле досвіду» та «внутрішня референція» відповідає нейропсихологічний корелят «активність мозку за замовчуванням».

Встановлено, що конструктам теорії Карла Роджерса «сталий себе-образ», «селф» та «зовнішня референція» відповідає нейропсихологічний корелят «центральна екзекутивна мережа».

Запропоновано створити міждисциплінарний тезаурус, який був би спільною мовою для представників різних психотерапевтичних шкіл. У якості такого міждисциплінарного тезаурусу можна розглядати нейропсихологічні конструкти. Отже, здійснене дослідження складає підвалини такого міждисциплінарного напряму наукових досліджень, як нейропсихологія особистості.

Ключові слова: нейропсихологія особистості, активність мозку за замовчуванням, соматичний маркер, центральна екзекутивна мережа мозку, організмична довіра, сталий образ себе, поле досвіду.

С.В. Литвин, К.О. Мальшева, О.И. Морозова-Ларина. Нейропсихологические корреляты конструктов теории личности Карла Роджерса. В статье дан междисциплинарный теоретический анализ нейропсихологических коррелятов, которые соответствуют конструктам теории личности Карла Роджерса.

Проанализированы нейропсихологические корреляты таких конструктов: доверие к собственному организму («организмическое я»), «поле опыта», «селф» («устойчивый себя-образ»), «внутренняя референция» и «внешняя референция».

Проаналізовано роль мозгових процесів в розумінні особистості патології (обсесивно-компульсивного розладу особистості та нарцисического розладу особистості).

Проаналізовані емпіричні дослідження по сучасній нейропсихології.

Установлено, що конструкту теорії Карла Роджерса «організмическе я» відповідає нейропсихологічний корелят-система «соматических маркерів».

Установлено, що конструктам теорії Карла Роджерса «поле опыта» та «внутрення референція» відповідає нейропсихологічний корелят «активність мозку по умовчання».

Установлено, що конструктам теорії Карла Роджерса «устойчивый себя-образ», «селф» та «внешня референція» відповідає нейропсихологічний корелят «центральна езекутивна сеть».

Предложено создать междисциплинарный тезаурус, который был бы общим языком для представителей различных психотерапевтических школ. В качестве такого междисциплинарного тезауруса предлагаются нейропсихологические конструкты. Таким образом, данное исследование закладывает основы такого междисциплинарного направления научных исследований, как нейропсихология личности.

Ключевые слова: нейропсихология личности, активность мозга по умовчання, соматический маркер, центральна езекутивна сеть мозку, організмическе довіря, устойчивый себя образ, поле опыта.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції у розвитку психотерапії все більше тяжіють до еклектичного підходу та емпіричної перевірки постулатів і технік наявних шкіл. Еклектичний підхід передбачає, що психотерапевт тяжіє до створення такої комбінації допомагаючих інтеракцій, які найбільше підходять (на його думку) конкретному клієнтові. Отже, організуючим центром підходу психотерапевта стає не стільки чітка теоретична база певного підходу, скільки його розуміння проблематики клієнта.

У вищеописаній ситуації актуалізується таке питання: які принципи та техніки роботи психотерапевта є більш релевантними? В ХХ столітті, коли психотерапевтичні школи можна було відрізнити одну від одної, питання релевантності принципів і технік вирішувалося теоретичним та ідеологічним підґрунтям школи, до якої належить терапевт. В умовах постмодерної методології питання емпіричної перевірки принципів і технік терапевтичної роботи постало гостріше.

Значний поступ в емпіричному дослідженні ефективності психотерапії пов'язаний із розвитком нейропсихологічних методик діагностики особистості. Нейропсихологічна діагностика

не лише вирізняється значною прогностичною валідністю, але і дозволяє робити припущення щодо механізмів психотерапевтичних змін клієнта. Незважаючи на те, що велика кількість емпіричних даних про ефективність психотерапії була зібрана задовго до «нейровізуалізаційної революції» (90-ті роки XX століття), єдиного розуміння саме механізмів особистісних змін клієнта не було досягнуто. Перша причина, якою зумовлена така неоднорідність – кожна психотерапевтична школа має власну теорію порушеної та повноцінно функціонуючої особистості та, відповідно, власний тезаурус для опису психотерапевтичної роботи. Друга можлива причина – більшість подібних даних носять описовий характер. Відтак дозволяють лише робити припущення щодо механізмів, які спричинили зовнішні прояви.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній нейропсихології спостерігається поступове розширення поля досліджень, зміщення акцентів з клінічної до теоретичної проблематики, з розгляду дефіцитів у роботі мозку до вивчення повноцінно функціонуючої особистості. Замість пошуку у мозку еквівалентів знайомих психічних явищ, вчені пропонують нові конструкти, що безпосередньо впливають з досліджень мозку.

Активність мозку за замовчуванням та центральна екзекутивна мережа – режими роботи мозку, які є опозитними [1]. Якщо мозок не зайнятий виконанням певної (як правило, зовнішньої) задачі, реєструється активність мозку за замовчуванням. Щойно перед досліджуванним постає конкретна задача, активність мозку за замовчуванням гальмується і починає реєструватися центральна екзекутивна мережа. Відтак, активність мозку за замовчуванням не може реєструватися одночасно із роботою центральної екзекутивної мережі. Дві вищеописані мережі є взаємовиключними за параметром розгортання в часі.

Активність мозку за замовчуванням, як відомо, бере участь у багатьох, здавалося б, різних функціях [1]:

Інформація про себе: а) автобіографічна інформація: пам'ять про події власного життя, їх пригадування та повторне переживання; б) внутрішня референція (ознаки та опис самого себе); в) переживання власних поточних почуттів (феноменологічна складова афектів).

Розуміння оточуючих: а) модель свідомості іншої людини (забезпечує розуміння намірів і переконань іншої особи); б) розуміння емоцій інших осіб та співпереживання їхнім почуттям; в) моральні роздуми (оцінка справедливості та несправедливості певних дій); г) соціальні оцінки (оцінка певних соціальних подій)

як «гарних» чи «поганих») та розуміння соціальних категорій (уявлення про важливі соціальні характеристики та власне положення у групі).

Пригадування минулого та планування майбутнього: а) пригадування минулих подій, які стосуються власного життя; б) планування майбутніх подій, які ще не відбулися; в) епізодична пам'ять (детальні спогади, пов'язані з конкретними подіями в часі); г) розуміння історій (наративів) [1].

Згідно гіпотези соматичного маркера, мозок маркує (запам'ятовує) стан тіла (емоцію) у момент його реакції на певний стимул, тобто в певній ситуації. І коли людина вирішує обрати ту чи іншу дію, її організм «згадує» свій стан у тій ситуації, до якої передбачувана дія може призвести [2]. Цей неусвідомлюваний «спогад» також являє собою емоцію, стан тіла. Саме він і впливає на вибір оптимальної дії. Тому дії, які з раціональної точки зору представляються рівноцінними, несвідомо сприймаються як більш-менш привабливі (відразливі) ще до того, як емоція була усвідомлена. Усвідомлена емоція – це почуття чи переживання. Воно також бере участь у процесі прийняття рішень поряд з іншими усвідомлюваними компонентами мислення, але часто рішення приймається і дія реалізується ще до усвідомлення або взагалі без усвідомлення емоції [2, 5, 6].

Основна функція соматичного маркера полягає у тому, щоб привертати увагу до можливого негативного результату певної дії. Він служить автоматичним сигналом небезпеки, який може змусити людину негайно відкинути неприйнятний спосіб дії і, таким чином, обрати інший варіант. Автоматичний сигнал захищає людину від майбутніх невдач і потім дозволяє раціонально оцінювати меншу кількість альтернатив. Допомоги соматичного маркера може бути недостатньо для нормального прийняття рішення, так як подальший процес міркувань та остаточний вибір все ж матимуть місце в багатьох, хоча і не у всіх, випадках [2].

Соматичні маркери, ймовірно, підвищують точність та ефективність процесу прийняття рішень, а їх відсутність – знижує [2, 3, 4, 5, 7, 10]. Дана гіпотеза не стосується етапу міркування, який слідує за вибором дії на основі соматичного маркера. Коли негативний соматичний маркер поєднується з конкретним майбутнім результатом, ця комбінація діє як сигнальний дзвоник. І навпаки – коли з майбутнім результатом поєднується позитивний соматичний маркер, ця комбінація стає спонукаючим сигналом [2, 5, 6].

Сучасні нейровізуалізаційні дослідження також показують особливу роль дефіциту роботи соматичного маркера при розвитку обсесивно-компульсивного порушення особистості та ОКР [3]. Вважається, що проблемами із прийняттям рішень, які супроводжуються обсесями, є наслідком розладження саме системи соматичного маркера [3]. Пояснення такого припущення може бути подвійним: з одного боку, дефіцит соматичного маркера не дозволяє опиратися на інтуїтивну мораль і не скорочує автоматично величезну кількість альтернатив до комфортної, а з другого боку, маркуючи тривожним сигналом кожен з альтернатив, соматичний маркер обсесивних особистостей просто «втрачає у їх очах авторитет». Як наслідок, у розпорядженні обсесивної особистості залишається тільки етап раціонального прийняття рішення. Засилля раціональних схем у сфері емоцій та інтуїтивного прийняття рішень у такому випадку постає способом неадекватної компенсації.

Не потрібно бути Баррі Шварцом, щоб зрозуміти, як важко людині з обсесивно-компульсивним розладом приймати рішення [11]. У своєму дослідженні Шварц ставить запитання: «Чи може бути свободи вибору занадто багато?». Далі він наводить емпіричні докази, які можна спрощено підсумувати як «більше альтернатив = більше страждань» [11]. Але не для всіх кількість страждань зростає однаково. Шварц каже, що найбільше від зростання кількості альтернатив страждає саме «максимізатор» (термін Шварца, який відсилає нас до його опитувальника). Як каже автор поняття, «максимізатор» не хоче нічого, крім «найкращого». Але, щоб визначити, що ж є це «найкраще», треба ж перебрати в голові все альтернативи. І остаточно вирішити, силою максимально логічних і когнітивних аргументів, на чому зупинити вибір. Джерело страждань тут в тому, що цей вибір зупинити неможливо, бо прийняти людина його намагається безвідносно (максимізуючи вигоду). А кожна невибрана альтернатива отруює радість від придбання чогось одного. Людей, які менше страждають від різноманітності альтернатив, Шварц називає «помірними» [11].

Завдяки дослідженню Паоло Каведіні та його колег [3], ми можемо спробувати проникнути в нейропсихологічні механізми, які відрізняють «максимізатора» від «помірного». Група вчених аргументує таке: людині з ОКР важко приймати рішення, тому що вона не отримує від свого тіла потрібних сигналів (не формує «соматичних маркерів») [3]. Для діагностики роботи системи «соматичного маркування» Паоло Каведіні з колега-

ми використовують «Айовський тест вибору карт» [2, 5] разом з вимірюванням шкірно-гальванічної реакції – провідність шкіри змінюється в результаті роботи потових залоз), розроблений Антоніо Дамасіо. У цьому тесті досліджуваний вибирає між чотирма колодами карт, дві з яких більш ризиковані (але йому не повідомляють які). До кінця процедури досліджуваний рідко свідомо розуміє, які карти вибирати більш безпечно, але (в більшості випадків норми) інтуїтивно вчиться вибирати найменш ризиковані. Коли досліджуваний заносить палець над ризикованою колодою, шкірно-гальванічна реакція зростає (об'єктивний показник активації симпатичної нервової системи, пов'язаної з реакцією стресу). Якщо система «соматичного маркування» працює нормально, сигнали від тіла допомагають досліджуваному уникати неадаптивного вибору (навіть без участі раціональних міркувань) [2].

Цікаво, що досліджувані з ОКР не мають зростання шкірно-гальванічної реакції, коли вибирають ризиковані карти [3]. Звідси гіпотеза: їх система «соматичного маркування» не здатна до навчання в новій, невизначеній ситуації. Там, де повинна працювати «інтуїція», намагається попрацювати логіка.

Ще одним важливим аспектом дефіциту роботи соматичного маркера, в контексті порушень особистості, є редукція вегетативного компонента емоцій при нарцисичному порушенні особистості, що на рівні переживань відповідає емоційній вихолощеності [10].

Виклад основного матеріалу. Активність мозку за замовчуванням виступає найбільш вірогідним нейропсихологічним еквівалентом відкритості досвіду.

Однією з ознак зрілої особистості у розумінні Карла Роджерса є наявність внутрішньої референції (на протизагу зовнішній, як це прослідковується при особистісних порушеннях) [8, 9]. Внутрішня референція передбачає, що людина, перебуваючи як у дії, так і в бездіяльності, звіряється з собою (із поточним, актуальним для неї змістом переживання). Неадекватною альтернативою внутрішній референції є спосіб адаптації незрілої особистості – ратифікація та остаточне утвердження референції зовнішньої [8, 9]. І якщо за наявності внутрішньої референції людина здатна самостійно приймати рішення, прислухаючись до себе, то переважання зовнішньої референції змушує особу шукати відповідальних за власне життя поза межами своєї особистості. Наприклад, зовнішня референція означає, що зовнішні правила, еталони моди, думка переважаючої більшості або ж од-

нієї референтної групи є аксіомами. І лише у порівнянні з цими зовнішніми аксіомами незріла особистість здатна впорядкувати своє внутрішнє життя, первинно розщеплюючи його на ту частину, котра підходить під зовнішні зразки, і ту, яка їм суперечить. Отже, незріла особистість має звичний механізм прийняття рішення – ззовні досередини. І тут слід зазначити, що їй вистачає переважно «ззовні», а «досередини» вона нечасто і доходить. Завданням терапевта, котрий працює від клієнт-центрованого підходу, є організація зустрічі клієнта з його власним «організмичним Я» [9], що і забезпечується переходом від референції зовнішньої, до внутрішньої. Лише за умови внутрішньої референції можлива орієнтація людини на власні чесні переживання, котрі йдуть від «організмичного Я» [9].

Психологічний конструкт внутрішньої референції можна співставити із нейропсихологічним – активність мозку за замовчуванням (default mode network) [1]. Особливо важливо звернути увагу на те, що активність мозку за замовчуванням не виникає у відповідь на певний подразник чи зовнішню подію. Навпаки, саме поява зовнішнього стимулу викликає затухання активності мозку за замовчуванням. Відтак можна стверджувати, що активність мозку за замовчуванням у жодному разі не може бути реактивною – її не можливо спеціально викликати пред'явленням зовнішнього стимулу [1]. Наповненням активності мозку за замовчуванням є спонтанні фантазії, мрії, незавершені та неоформлені образи, загальний фон настрою. Як наслідок, активність мозку за замовчуванням створює природний фон для всіх інших психічних процесів, своєрідний психічний ландшафт, на котрому розігруються всі інші, більш оформлені психічні явища. Закономірно припустити, що активність мозку за замовчуванням є саме тим індивідуальним відтінком внутрішнього життя особистості, який додає неповторних спецій у переживання навіть буденного ранку понеділка. Це своєрідна ендемічна активність нашої психіки, торкаючись якої, зовнішні події починають набувати певного значення для нашого внутрішнього життя [1].

Проте не слід залишати поза увагою той факт, що активність мозку за замовчуванням вмить затухає щоразу, як психіка зосереджується на зовнішніх подіях [1]. Тепер розглянемо у такому контексті зовнішню референцію, котра передбачає постійний пошук в стимулів-підказок у зовнішньому світі [9]. За умови такого напруженого пошуку, котрий не лишає місця для розслабленої бездіяльності, активність мозку за замовчуванням лишається явно поза грою – її прояви (спонтанні образи, мрії, фантазії, на-

стрій) клієнт із зовнішньою референцією сприйматиме скоріше як щось випадкове, недоладне, що він не встиг вчасно подавити і загальмувати. Закономірно заперечувати наявність цього самоплинного внутрішнього життя, будучи зорієнтованим виключно назовні [1, 8, 9].

Клієнт-центрована терапія К. Роджерса містить безцінний метод недирективної терапевтичної стратегії [8], яка активує екзекутивні функції клієнта [4] та його здатність до рефлексії. У свою чергу увага до «організмичного Я» клієнта – це апеляція до «соматичного маркера» [2, 5, 6, 8]. Розглянемо детальніше механізм соматичного маркера в контексті клієнт-центрованого підходу до терапії. Лаконічно гіпотеза соматичного маркера Антоніо Дамасіо звучить таким чином: «Добре орієнтована і спрямована емоція є тією системою підтримки, без якої механізм розуму не може працювати належним чином» [2, 5, 6]. Згідно теорії Антоніо Дамасіо, у прийнятті рішень істотну роль відіграють саме емоції, які включають певні специфічні стани фізіологічних систем тіла. Емоції, які лежать в основі прийнятих рішень, можуть усвідомлюватися (ставати почуттями) або залишатися неусвідомленими, але рішення, так чи інакше, приймаються за участі емоцій [2, 5, 6]. У концепції Карла Роджерса вищеописані механізми проявляються у таких особистісних конструктах: відкритість власному досвіду та віра у свій організм [8, 9]. Розглянемо дану аналогію між нейропсихологічними факторами та особистісними конструктами детальніше.

Відкритість власному досвіду передбачає безперешкодне усвідомлення: (1) образів сприймання, які надходять із зовнішнього світу, (2) відчуттів, котрі йдуть зсередини власного організму та (3) переживань і емоцій, які мають місце «тут і зараз» [9].

У цьому словосполученні «відкритість» означає відсутність викривлення. Яким може бути це викривлення і де криється його джерело? Карл Роджерс, опираючись на багаторічну терапевтичну практику, вважає джерелом викривлення досвіду уявлення та думку особистості про саму себе [8, 9]. Іншими словами, переконання особи про те, що їй «можна або заборонено», що для неї «правильно або ж хибно», що «корисно чи шкідливо» зашумлює поточне спонтанне переживання (три джерела якого вказані вище). І часто зашумлює до такого стану, що від цього переживання не лишається зовсім нічого [8].

Емпатійна присутність і терапевтичні стосунки за зразком роджеріанства – це оптимальне середовище для активації механізмів нейропластичності [4].

Теоретичний аналіз нейропсихологічних корелятивів відкритості досвіду доцільно підсумувати у такій таблиці:

Таблиця 1.1.

Нейропсихологічні кореляти психологічних конструктів теорії К. Роджерса

№ з/п	Психологічний конструкт	Нейропсихологічний корелят
1	Організмичне я [8, 9]	Система соматичних маркерів [2, 5]
2	Поле досвіду, внутрішня референція [8, 9]	Активність мозку за замовчуванням [1]
3	Сталий себе-образ, «селф», зовнішня референція [8, 9]	Центральна еگزекүтивна мережа [1]

Висновки. Шляхом теоретичного аналізу було виявлено відповідність між деякими параметрами мозкових процесів, що ідентифіковані у сучасних дослідженнях з нейропсихології, з конструктами теорії особистості Карла Роджерса. Так «організмичному я» відповідає нейропсихологічний корелят система «соматичних маркерів», «поля досвіду» та «внутрішньої референції» – «активність мозку за замовчуванням», «сталому себе-образу», «селф» та «зовнішній референції» відповідає «центральна еگزекүтивна мережа мозку».

Перспективою подальших досліджень даної проблеми є перевірка зв'язку наведених нейропсихологічних явищ з конструктами теорії особистості Роджерса за допомогою сучасних методів нейровізуалізації (фМРТ, ПЕТ), що дозволяють спостерігати роботу здорового мозку неінвазивно та у реальному часі.

Список використаних джерел

1. Andrews-Hanna J. R. The brain's default network and its adaptive role in internal mentation / J. R. Andrews-Hanna // *The Neuroscientist*. – 2012. – Т. 18. – №. 3. – Р. 251–270.
2. Bechara A. The somatic marker hypothesis: A neural theory of economic decision. *Games and Economic Behavior* / A. Bechara, A.R. Damasio. – New York., 2005. – Р. 336–372.
3. Cavadini P. The somatic marker affecting decisional processes in obsessive-compulsive disorder / P. Cavadini // *Cognitive neuropsychiatry*. – 2012. – Т. 17. – №. 2. – Р. 177–190.
4. Cozolino L. *The Neuroscience of Psychotherapy: Healing the Social Brain* / L. Cozolino. – New York: W. W. Norton & Company, 2010. – Р. 216–302.

5. Damasio A. *Descartes' Error: Emotion, Reason, and the Human Brain* / A. Damasio. – London: Vintage Books, 2006. – P. 104–242.
6. Damasio A. *The feeling of what happens* / A. Damasio // *Body, emotion and the Making of consciousness*. – London, 1999. – P. 92–213.
7. Hall Stephen S. *Wisdom: From Philosophy to Neuroscience* / S. Hall Stephen. – London: Vintage Books, 2011. – 352 p.
8. Rogers C. *Client Centred Therapy* / C. Rogers. – London: Hachette UK, 2012. – 387 p.
9. Rogers C. *On becoming a person: A therapist's view of psychotherapy* / C. Rogers. – New York: Houghton Mifflin Harcourt, 2012. – 437 p.
10. Ronningstam E. *Fear and decision-making in narcissistic personality disorder – a link between psychoanalysis and neuroscience* / E. Ronningstam, A. R. Baskin-Sommers // *Dialogues Clin Neurosci*. – 2013. – Т. 15. – №. 2. – P. 191–201.
11. Schwartz B. *The paradox of choice* / B. Schwartz. – New York: Ecco, 2004. – 361 p.

Received November 08, 2016

Revised December 18, 2016

Accepted January 15, 2017

УДК 159.923.2

Я.Є. Ляшин

yarosh3@mail.ru

Копінг у подоланні життєвих труднощів

Liashyn Y.Y. *Coping in overcoming life challenges* / Y.Y. Liashyn // *Problems of Modern Psychology* : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufrieva. – Issue 35. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2017. – P. 293–309.

Y.Y. Liashyn. Coping in overcoming life challenges. It is stated that currently there are three basic theories of coping. They are N. Haan and T. Kroeber's theory, in which coping is considered as a specific ego-process; Moose's theory, who claimed that coping is a relatively stable personal characteristics; and cognitive-phenomenological Lazarus and Folkman's theory (they studied mental designing of the concept of threat in contact with a stressor).